

Mort i resurrecció del ninot: foc i flama

RUBÉN GREGORI

Doctor en Història de l'Art

Que el foc té un element captivador no ho dubta ningú. És comú, especialment entre la xicalla, quedar-se embovat davant la xemeneia observant les llengües de les flames besant l'escorça de les branques. El crepitat de la llenya cremant-se i el ball de les flamerades bressola a tot aquell que ho contempla i genera una connexió ben estreta entre el foc i l'espectador. D'això en saben molt els fallers, que cada any, el 19 de març, commemoren una antiga festivitat en honor a l'equinocci de primavera disfressat sota una celebració cristiana a sant Josep.

Aquest és el pare putatiu de Jesucrist, el qual fou forçat a casar-se amb la Verge Maria i haver d'encarregar-se de la manutenció i educació del Fill de Déu quan ja tenia una edat avançada. Durant els primers segles del cristianisme sant

Josep fou un personatge secundari que a les imatges quedava arraconat a un segon pla com una persona extremadament vella i, a voltes, decrèpita. El motiu pel qual es procedia així, era per a constatar que, efectivament, Jesús no era fill seu, sinó de Déu. Per això, el pare putatiu havia de rebre una menor atenció i quedar palesa la seua fragilitat, per remarcar que no era el seu progenitor. Al segle XVI la concepció que es tenia del sant començà a variar gràcies a la defensa que santa Teresa de Jesús feu d'ell, lloant la seua llavor com a protector i mantenidor de la Verge i Crist. Sant Josep es guanyava la vida com a fuster i aquest fou l'ofici que va ensenyar a Jesús. Per això mateix, gràcies a la renovació que de la seua figura es feu, acabà per convertir-se en el patró dels artesans, en concret dels fusters. Amb el temps, el seu culte s'associà a la figura paterna i a l'equinocci de primavera.

Aquest fenomen estacional ocorre entre el 20-21 de març i el fet especial que té, és que el dia i la nit duren el mateix, atès a què els dos pols del globus terraquí es troben a la mateixa distància del sol. A l'hemisferi nord, a partir d'aquest punt s'inicia la primavera, mentre que al sud s'enceta la tardor. El canvi estacional es commemorava, des de temps

antics, amb diverses festivitats paganes en les quals es festejava el renaixement de la naturalesa. Amb el cristianisme, aquestes celebracions no desaparegueren, sinó que, arrelades com estaven a la ment col·lectiva de la societat, foren assolides com a pròpies i s'advocaren a diversos sants, que, com ja s'ha dit, en el cas de l'equinocci de la primavera, l'escollit fou sant Josep.

D'aquesta manera, com que les festivitats paganes que commemoraven el fenomen estacional es cristianitzaren, també ho feren els actes que se celebraven. Un d'aquests era la crema de fogueres, la qual no solament es mantingué, sinó que anà transformant-se. Dels feixons de llenya primerencs, s'acabà per crear ninots de palla i drap, cartó, paper i fusta. Actualment, s'utilitzen altres materials més lleugers, però nocius per al medi ambient, que tenen els dies comptats. I és que, com ja sabrà el lector, la finalitat d'aquests ninots és morir pel foc i la flama, convertir-se en cendra. Els protoninots serien els anomenats "parots", xicotetes estructures de fusta on els fusters penjaven els cresols per a poder treballar fins tard, quan ja no hi havia sol. Amb l'arribada de la primavera i l'allargament del dia, ja no servien i acabaren formant part de les fogueres; amb el

temps anaren vestint-se i configurant formes recognoscibles fins a derivar en els ninots pròpiament. Quan se'ls cremava, no s'havia d'entendre com un acte de condemna, sinó com un purificador.

Al foc se l'atribueixen una sèrie de qualitats, entre les quals destaca, en el vessant espiritual, la seua faceta de purificació. De fet, en contra del que es puga creure, els condemnats de la Inquisició a morir entre les flames ho eren no per la crueltat del càstig, sinó per buscar la purificació de la seua ànima a través del foc. De la mateixa forma, els ninots eren cremats per a simbolitzar un nou començament, la fi de l'obscuritat de l'hivern i l'inici de la llum primaveral. La mort del ninot pel foc esdevenia simbòlicament en la resurrecció de la terra, que havia quedat ensopida durant els mesos hivernals i, per extensió, el renaixement de la vida. Encara que actualment part d'aquest simbolisme s'ha difuminat, el romanent espiritual encara perdura en la mateixa celebració de la festa: en la creació i crema de les falles. Així mateix, com deia Fuster, dotze mesos després de la consumació de les flames, el ninot reviurà i "tornarà a encarnar, en una escenografia

distinta, la seua mateixa essència de sempre". De nou morirà i de nou ressuscitarà en un cicle perpetu en el qual el foc i la flama són autors i deutors de l'essència fallera.